

ΤΟΠΟΣ

Επιστημονικές Εκδόσεις
Βιβλιοθήκη Ψυχολογίας

Επιστημονική Επιμέλεια: Παναγιώτης Σ. Κορδούτσος

Μετάφραση: Καλλιόπη Παπάζογλου

Διόρθωση: Μαρία Αποστολοπούλου

Ηλεκτρονική επεξεργασία: Μαρία Παπαδάκη

Μακέτα εξωφύλλου: Αντιγόνη Χρυσανθοπούλου

Τίτλος πρωτοτύπου: *History and Systems of Psychology*

Authorized translation from the English language edition, entitled *History and Systems of Psychology*, 6th edition, ISBN 013048119x, by Brennan, James F., published by Pearson Education Inc, publishing as Prentice Hall, Copyright © 2003, 1998, 1994, 1990, 1986, 1982 by Pearson Education

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage retrieval system, without permission from Pearson Education, Inc.

© 2009 Εκδόσεις Τόπος

[Οι εκδόσεις Τόπος είναι εμπορικό σήμα της ΜΟΤΙΒΟ Α.Ε.]

ISBN 978-960-6863-12-7

Κεντρική διάθεση:

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου,
11473, Αθήνα

Τηλ.: 210 8222835-856, Fax: 210 8222684

Βιβλιοπωλείο:

Πεσμαζόγλου 5 & Σταδίου,
Στοά του Βιβλίου, 10564, Αθήνα
Τηλ.: 210 3221580, Fax: 210 3211246

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

www.toposbooks.gr

Παναγιώτης Σ. Κορδούτης

Επιστημονική επιμέλεια

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Μετάφραση

Καλλιόπη Παπάζογλου

Το πιο αυτονόητο ερώτημα που έθεσε ποτέ ο άνθρωπος αφορά τον ίδιο του τον εαυτό: *Τι είναι ο άνθρωπος; Τι σημαίνει να είναι κανείς άνθρωπος;* Η αιγιματική θυμηδία ή ακόμη και ο αυτοσαρκασμός που ενίοτε συνοδεύει το ερώτημα, διόλου δεν παρηγορεί. Τουναντίον υποκρύπτει τη συναίσθηση της τρομακτικής δυσκολίας μιας απάντησης που σχεδόν ενστικτωδώς οι άνθρωποι καταλαβαίνουν πως μπορεί να έχει άγνωστες και ενδεχομένως επίφοβες συνέπειες για το πώς αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, τους συνανθρώπους, τον κόσμο και τη θέση τους σε αυτόν, εν τέλει, τη ζωή τους. Σε όσους θέτουν το ερώτημα με πλήρη συνείδηση της σοβαρότητάς του, είτε είναι απλοί άνθρωποι είτε επιστήμονες, όχι μόνο οι συνέπειες της απάντησης αλλά και το ίδιο το ερώτημα προκαλεί δέος (πρβλ. Misiak, 1961. Boring, 1950). Το βιβλίο αυτό, μα και κάθε απόπειρα να αφηγηθεί κανείς την ιστορία της ψυχολογίας, εξιστορεί τη συναρπαστική όσο και εναγώνια περιπέτεια γενεών ολόκληρων, αφενός να αρθρώσουν το ερώτημα, φέρνοντάς το στα μέτρα της διάνοιας και της παιδείας τους, του πνεύματος της εποχής και της κοινωνίας τους, και αφετέρου να πάρουν μια απάντηση ικανοποιητική για τη διάνοια και την παιδεία τους αλλά και κατανοητή ή έστω ανεκτή για το πνεύμα της εποχής και την κοινωνία τους.

Η ιστορία της ψυχολογίας είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τις ιστορικές και κοινωνικές εξελίξεις του Δυτικού πολιτισμού και την πνευματική του ιστορία. Για τούτο και ο συγγραφέας, ο James F. Brennan, επιχειρεί με εντυπωσιακά συνοπτικό και ουσιαστικό τρόπο – αν αναλογιστεί κανείς το χρονικό και μόνον εύρος του εγχειρήματος – να παρουσιάσει τη γέννηση και την πορεία της επιστήμης της ψυχολογίας υπό το φως της εξέλιξης της Δυτικής σκέψης, από την εποχή της Ελληνικής αρχαιότητας μέχρι σήμερα. Παρακολουθεί με οξεία παρατηρητικότητα τη σύλληψη, συνέχεια, παλινδρόμηση, παρακμή και αναγέννηση ή μεταμόρφωση των ψυχολογικών ιδεών μέσα από τη συνάρθρωσή τους με τα συνεχώς κινούμενα κοινωνικά-πολιτικά καθεστώτα και τα ευρείας απήχησης συνοδά γεγονότα στον πνευματικό τους πολιτισμό. Θέτει ακόμη σε συνεχή διάλογο τις εξελίξεις στις ιδέες της ψυχολογίας με την εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων και την οικονομική οργάνωση, με την εξάπλωση του θεσμού της εκπαίδευσης και την κοινωνική αποδοχή της επιστημονικής δραστηριότητας, με τα θρησκευτικά ιδεολογήματα και την κρατούσα θρησκευτική γραφειοκρατία και φυσικά με τις αλλαγές στην υλικότεχνική υποδομή, την επιστήμη και την τέχνη.

Η γοητεία της ιστορικής προσέγγισης του συγγραφέα έγκειται ακριβώς στο ότι κατορθώνει μέσα από αυτά τα πολυσύνθετα αλλά συνεκτικά παρουσιασμένα γεγονότα, βαθμιαία να εκμαιεύσει προς χάριν του αναγνώστη το αδύναμο «νεογνό» της επιστήμης της ψυχολογίας και να μας δείξει πως από τέκνο της θεολογίας και της φιλοσοφίας, αρχικά, τίθεται υπό την κηδεμονία πολλών και διαφορετικών κηδεμόνων κατά την παιδική ηλικία, όπως η αισθησιοκρατία, ο εμπειρισμός και ο δομισμός, για να αρχίσει, στην εφηβική ηλικία, μετά τη σύντομη υιοθεσία της από τις φυσικές επιστήμες, να δοκιμάζει την ασφάλεια της στέγης ποικίλων συστημάτων, όπως ο λειτουργισμός, το κίνημα της Γκεστάλτ, η ψυχανάλυση, ο συμπεριφορισμός και το κίνημα της τρίτης δύναμης. Στη νεανική της πλέον ηλικία, ο συγγραφέας μάς παρουσιάζει την ψυχολογία ως επιστήμη με αυτοπεποίθηση για τον τρόπο που προσεγγίζει τον κόσμο, που δεν είναι άλλος από τη μεθοδολογία του θετικιστικού εμπειρισμού αλλά χωρίς συγκροτημένη «προσωπικότητα», χωρίς δηλαδή θεωρητική συνοχή, η οποία εντούτοις με μεγάλη επιτυχία κατορθώνει, με ad hoc θεωρίες, να επιλύει συγκεκριμένα επιστημονικά και μάλιστα διεπιστημονικά ζητήματα (π.χ. νευροψυχολογία, γνωστική επιστήμη κ.ά.).

Η μεταφορά της ενηλικίωσης που μόλις χρησιμοποιήσαμε απλώς επιχειρεί να δείξει τη δύναμη της συνοχής στην αφήγηση του συγγραφέα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ανάλογη είναι και η πραγματική συνοχή των εξελίξεων στην ψυχολογία. Το αντίθετο, σε κάθε περίπτωση, ο συγγραφέας δεν παραλείπει να τονίσει τις ασυνέχειες, τα αδιέξοδα και τις παλινδρομήσεις. Αυτό όμως που αποτελεί το πραγματικό θέλητρο της αφήγησης του Brennan δεν είναι η δύναμη της συνοχής της ιστορικής του αφήγησης, ούτε ο εκμαιευτικός τρόπος με τον οποίο αναδύεται η ψυχολογία μέσα από τα ιστορικά γεγονότα. Άλλωστε, το βιβλίο του δεν είναι πρωτίστως βιβλίο για την ιστορία της ψυχολογίας αλλά για την κατανόηση της ψυχολογίας ως επιστήμης. Δεν παρακολουθούμε απλώς την ιστορική γέννηση και κοινωνική πλαισίωση των ιδεών της ψυχολογίας, των συστημάτων της, των κινήματων και των σύγχρονων ρευμάτων, ούτε μια παρέλαση από σημαντικές επιστημονικές φυσιογνωμίες που συνέβαλαν στην ψυχολογία. Ο Brennan, με απλότητα και διαύγεια, εξοπλίζει την ιστορική αφήγησή του με την όραση της φιλοσοφικής επιστημολογίας.

Όλα τα κεφάλαια διατρέχουν συστηματικά οι φιλοσοφικές και επιστημολογικές διαστάσεις βάσει των οποίων οι εξελίξεις αξιολογούνται και συζητούνται με ενδιάμεσο σταθμό το Κεφάλαιο 9, στο οποίο οι διαστάσεις αυτές συνοψίζονται συστηματικά. Πρόκειται για τις διαστάσεις: α) του νου, β) των πηγών της γνώσης, γ) της ψυχολογικής βάσης, δ) της απόκτησης της γνώσης. Η πρώτη διάσταση αξιο-

λογεί κατά πόσον οι νοητικές λειτουργίες ανάγονται σε παθητικές φυσιολογικές-σωματικές λειτουργίες ή εάν αποτελούν ενεργητικό και εκ των ων ουκ άνευ παράγοντα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η δεύτερη εξετάζει εάν η γνώση αποκτάται από τις αισθήσεις ή αυτο-παράγεται από το νου. Η τρίτη εάν η βάση των ψυχολογικών λειτουργιών είναι υλιστική ή νοοκρατική, και η τέταρτη κατά πόσον η γνώση αποκτάται μέσω μηχανιστικών συνειρμών από το περιβάλλον ή με τη διαμεσολάβηση κάποιου εσωτερικού μηχανισμού του ατόμου.

Γιατί μας χρειάζεται η όραση της φιλοσοφίας προκειμένου να κατανοήσουμε τις εξελίξεις στην ψυχολογία (Kendler, 1987); Γιατί ειδικότερα είναι τόσο σημαντική η επιστημολογική αξιολόγηση θεωριών, συστημάτων και ιδεών στην ψυχολογία βάσει διαστάσεων όπως οι παραπάνω; Για να δώσουμε ένα παράδειγμα: εάν πιστεύουμε πως οι άνθρωποι κυβερνώνται απολύτως από τους μηχανισμούς της νευρωνικής δράσης και ότι ο «νους» είναι πλεοναστική ψευδο-έννοια, τότε για εμάς δεδομένα ψυχολογικής αξίας είναι αποκλειστικά και μόνον οι παρατηρήσεις της έκδηλης συμπεριφοράς του οργανισμού (όπως επί παραδείγματι στον κλασικό συμπεριφορισμό). Αντιθέτως, εάν θεωρούμε ότι δυναμικές, ενεργητικές νοητικές διεργασίες καθορίζουν την ψυχολογική δραστηριότητα, τότε η παρατηρήσιμη συμπεριφορά έχει ψυχολογικό νόημα και αυτή καθαυτή αλλά και ως σύμβολο κάποιας άλλης εσωτερικής μη ορατής διεργασίας (όπως, επί παραδείγματι, συμβαίνει στην ψυχανάλυση).

Γίνεται αντιληπτό λοιπόν, γιατί το βιβλίο αυτό μας δίνει κάτι παραπάνω από ιστορική γνώση. Μας βοηθά να κατανοήσουμε και εν δυνάμει να συνθέσουμε δημιουργικά την ιστορική γνώση των ψυχολογικών ιδεών, δίνοντάς μας ένα εργαλείο σύγκρισης, ταξινόμησης και χαρακτηρισμού τους. Η δυνατότητα αυτή είναι φανερή στον Επίλογο, όπου επιχειρείται συνθετική συζήτηση και αξιολόγηση των συστημάτων και της όλης πορείας της ψυχολογίας. Η συζήτηση αυτή καταλήγει με γενικότερο προβληματισμό γύρω από τη σχέση της ψυχολογίας με τις θετικές επιστήμες και το μέλλον που απορρέει από αυτή.

Για τον παραπάνω ειδικότερα λόγο, το παρόν βιβλίο είναι ανεκτίμητο για το μελετητή, το φοιτητή και το δάσκαλο της ψυχολογίας, αλλά και τους επαγγελματίες και ειδικούς που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο την ασκούν ή σχετίζονται μαζί της, εφόσον αβίαστα οδηγεί τον αναγνώστη να συνθέσει σε ένα εύκολα απομνημονεύσιμο σχήμα με νοηματική συνοχή και αξιολογικές κρίσεις την πορεία της ψυχολογικής επιστήμης. Η νοηματική σύνθεση και τα αξιολογικά της περιεχόμενα μπορούν κάλλιστα έτσι να αποτελέσουν εφαλτήριο δημιουργικότητας. Εκτός αυτού, το βιβλίο αποτελεί για τον ενδιαφερόμενο πλούσια, συνοπτική και

εύχρηστη πηγή αναφοράς αλλά και βιβλιογραφίας για τις ψυχολογικές ιδέες, τα συστήματα της ψυχολογίας, τα νεότερα ρεύματα καθώς και τους σημαντικούς σύγχρονους ή παλαιότερους ψυχολόγους και διανοητές της ψυχολογίας.

Η μύηση του αναγνώστη στην *Ιστορία και τα Συστήματα της Ψυχολογίας* από τον Brennan διευρύνει και εμβαθύνει την κατανόηση του αναγνώστη για το πραγματικό έργο της επιστήμης της ψυχολογίας, απομακρύνοντάς τον από αντιπραγωγικές παρανοήσεις στη δημόσια αντίληψη, που συχνά προκύπτουν από τη στενή ταύτιση της επιστήμης αυτής με τις εφαρμογές της, όπως οι εκπαιδευτικές ή οι κλινικές εφαρμογές της (Εκπαιδευτική Ψυχολογία, Ψυχοθεραπεία, Συμβουλευτική κ.λπ.). Ασφαλώς η ψυχολογία έχει πολλές και επιτυχείς εφαρμογές αλλά η μακρά ιστορική της περιπέτεια υποδεικνύει ότι δεν ταυτίζεται με τις εφαρμογές της, τις παράγει, και μάλιστα συνήθως είτε μέσα από δημιουργικό εκλεκτικισμό είτε από θεωρητική και ερευνητική αντιπαλότητα. Αποδίδει δε στο κοινό τις εφαρμογές αυτές αρτιότερες και ποιοτικά καλύτερες, όσο περισσότερο εμβαθύνεται ο θεωρητικός και ερευνητικός της πλούτος, ελεύθερος από την καταναγκαστική τυραννία της απόδοσης αποτελεσμάτων προς χρήση (πρβλ. Boring, 1950).

Ταυτόχρονα, χάρη σε ένα βιβλίο σαν αυτό, ο ιστορικά ενημερωμένος αναγνώστης ίσως μπορέσει να αξιολογικό του κριτήριο ως «καταναλωτής» και «χρήστης» ψυχολογικών ιδεών αλλά και ψυχολογικών επαγγελματικών εφαρμογών, εφόσον η μελέτη των συστημάτων της ψυχολογίας και της εξέλιξής τους βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα το ρόλο της επιστήμης αυτής γενικότερα και των ανθρώπων που την καλλιεργούν είτε ως επιστήμονες είτε ως επαγγελματίες. Επομένως, η ιστορία των συστημάτων της ψυχολογίας μάς αφορά ως ανθρώπους που αγαπούν τη γενική μόρφωση και αργά ή γρήγορα εγκολπώνονται ψυχολογικές θεματικές στη σκέψη τους, στις συζητήσεις τους αλλά και στις ανάγκες της ζωής τους.

Ο συγγραφέας στο δικό του πρόλογο, που ακολουθεί, αφού εξηγεί στον αναγνώστη την κύρια πρόθεση του βιβλίου, τον ξεναγεί στα μέρη και στα υποκεφάλαιά του. Ο υπογράφων θα ήθελε στο σημείο αυτό να εξηγήσει ορισμένες ιδιαιτερότητες της μετάφρασης και επιμέλειας του βιβλίου. Οι «Σημειώσεις του επιμελητή» στο τέλος κάθε κεφαλαίου έχουν στόχο να διευκρινίσουν έννοιες, λέξεις (κυρίως νεολογισμούς ή όρους) και γεγονότα ή να περιγράψουν πρόσωπα, τα οποία κρίναμε ότι θα μπορούσαν να δημιουργήσουν απορίες ή ενστάσεις στον αναγνώστη. Σε άλλες περιπτώσεις αποσκοπούν στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου, όπου κρίναμε ότι υπάρχουν ασάφειες ή όπου θεωρήσαμε ότι θα ήταν χρήσιμη για την καλύτερη κατανόηση των συμφραζομένων η παράθεση περισσότε-

ρων πληροφοριών. Ορισμένες από αυτές τις πληροφορίες αφορούν ειδικότερα τον Έλληνα αναγνώστη (όπως π.χ. ιστορικές πληροφορίες σχετικές με την αρχαία Ελλάδα και την Ελληνική φιλοσοφία, ή με τους Έλληνες μαθητές του Βουντ κ.ά.). Πρέπει να τονιστεί πάντως ότι το κείμενο διαβάζεται άνετα χωρίς απολύτως καμία αναφορά στις σημειώσεις εφόσον ο αναγνώστης το επιλέξει. Σε ελάχιστες περιπτώσεις, διευκρινίσεις του επιμελητή παρεμβάλλονται στο κείμενο μέσα σε αγκύλες. Επίσης οι λεζάντες στις εικόνες ή φωτογραφίες των προσωπικοτήτων της ψυχολογίας τονίζουν επιλεκτικά και συμπληρωματικά προς το κείμενο στοιχεία από τη συνεισφορά τους και έχουν προστεθεί κατά την επιμέλεια.

Σε περιπτώσεις που ο συγγραφέας παρέπεμπε σε όρους αρχαίων Ελλήνων διανοητών (χωρίς να χρησιμοποιεί τους πρωτότυπους) αισθανθήκαμε την υποχρέωση να χρησιμοποιήσουμε τους ίδιους τους αρχαιοελληνικούς όρους. Ως προς τα ονόματα, χρησιμοποιήσαμε τους εξελληνισμένους τύπους όσων διανοητών έχουν ενσωματωθεί στα Ελληνικά και χρησιμοποιούνται ακόμη στην Ελληνική γραμματεία έστω και σποραδικά (π.χ. Δαρβίνος, Έγγελος, Έρασμος, Κοπέρνικος, Βάκων, ενώ αντί του σπάνια πλέον γραφόμενου Έρβαρτος, Χέρμπαρτ). Θεωρήσαμε ότι τα λοιπά ξένα ονόματα θα έπρεπε μεταγραφούν στα Ελληνικά, εφόσον έχουμε να κάνουμε με ιστορική αφήγηση, στην οποία τα ονόματα επαναλαμβάνονται και σκόπιμο είναι να αποτελέσουν μέρος του γλωσσικού κόσμου του αναγνώστη. Στην περίπτωση αυτή τηρήσαμε την αρχή της αντιστρεψιμότητας στην ορθογραφία όσο και αν τα αποτελέσματα φαίνονται συχνά παράξενα (π.χ. Σκίννερ, Μπέρκλυ, Καμύ). Ωστόσο, την πρώτη τουλάχιστον φορά που αναφέρεται, αλλά και όταν πρόκειται για βιβλιογραφική παραπομπή, το όνομα γράφεται και στην πρωτότυπη γλώσσα. Κατά τη μετάφραση της ορολογίας χρησιμοποιήσαμε ορισμένα εξειδικευμένα λεξικά αλλά και θεματικά βιβλία τα οποία αναφέρουμε, όπου χρησιμοποιούνται, στις «Σημειώσεις του επιμελητή». Για τυχόν λάθη και αβλεψίες ζητούμε την κατανόηση των αναγνωστών και ευελπιστούμε ότι θα μπορέσουμε να τα διορθώσουμε.

Επίλογος

■ Τα συστήματα της ψυχολογίας:

Σύνθεση

- Ο νους: Δυϊστική ενεργητικότητα έναντι μονιστικής παθητικότητας
- Πηγές γνώσης: Αυτοπαραγόμενες έναντι αισθητηριακών
- Η βάση της ψυχολογίας: Νοοκρατία έναντι υλισμού
- Η απόκτηση της γνώσης: Εσωτερική διαμεσολάβηση έναντι εξωτερικού συνειρμού

■ Η προβληματική περί επιστήμης

■ Συμπεράσματα

■ Περίληψη κεφαλαίου

Αντικείμενο του παρόντος βιβλίου ήταν η τεράστια ανάπτυξη της διανοητικής σκέψης για τη φύση του ανθρώπου ή ακριβέστερα, για τη φύση της ιδιότητας να είσαι άνθρωπος. Το εν λόγω θέμα εξερεύνησαν πρώτα συστηματικά οι Έλληνες, κατόπιν δε υπήρξε εμβάθυνση που βαθμιαία και σταθερά εστίαζε στην ψυχολογία ως εμπειρική επιστήμη. Κατά μέγιστο μέρος, η εξέλιξη της ψυχολογικής έρευνας, από την Ελληνική αρχαιότητα μέχρι πρότινος, συνδεόταν στενά με την ιστορία της φιλοσοφίας. Πράγματι, τα κύρια ψυχολογικά θέματα συζήτησης το 19ο αιώνα αφορούσαν τη φιλοσοφική βάση των ψυχολογικών μελετών. Οι γενικές προϋποθέσεις στις οποίες στηρίζεται ο ορισμός της ψυχολογίας καθώς επίσης η κατάλληλη μεθοδολογική προσέγγιση προς την ψυχολογική έρευνα είναι κατ' ουσία φιλοσοφικά ζητήματα. Αφορούν θεμελιώδη ερωτήματα για τη φύση του ανθρώπου, πώς γνωρίζει το περιβάλλον του, πώς σκέφτεται και πώς αλληλεπιδρά με το συνάνθρωπο. Όλες οι περί ψυχολογίας διατυπώσεις τελικά εναπόκεινται στις απαντήσεις των ερωτημάτων αυτών.

Ήδη από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου, αναγνωρίζεται το πολυποίκιλο της σύγχρονης ψυχολογίας. Οι ψυχολόγοι εργάζονται σε πολλά και διάφορα πλαίσια εφαρμογών, επιτελώντας ποικίλους ρόλους. Ακόμη και στον πανεπιστημιακό χώρο, η σύγχρονη ψυχολογία είναι αρκετά δύσκολο να προσδιορισθεί. Ψυχολογική έρευνα και διδασκαλία απαντάται σε τμήματα ψυχοβιολογίας, γνωστικής επιστήμης, διοίκησης-οργάνωσης επιχειρήσεων και κοινωνικών σχέσεων. Η ψυχολογία δίνει την εντύπωση ότι βαίνει προς μεγαλύτερη εσωτερική διαφοροποίηση, παρά προς συνεκτική ενότητα. Η ανασκόπηση του Κεφαλαίου 17 για τις σύγχρονες τάσεις στις παραδοσιακές ερευνητικές περιοχές της ψυχολογίας, ίσως να αντανakλά συναίνεση προσεγγίσεων σε ερευνητικά ζητήματα συγκεκριμένων περιοχών αλλά δεν δηλώνει επ' ουδενί συμφωνία για την ψυχολογία ως ενοποιημένο επιστημονικό κλάδο. Το μοναδικό μάλλον και κύριο σημείο συμφωνίας φαίνεται να είναι η γενική συναίνεση πως η σύγχρονη ψυχολογία είναι εμπειρική επιστήμη.

Αν μη τι άλλο, τα συστήματα ψυχολογίας που αναπτύχθηκαν τον 20ό αιώνα προσφέρουν μια εύλογη σκιαγράφηση του πώς η ψυχολογία απέκτησε τον πολυποίκιλο χαρακτήρα της. Η φάση των συστημάτων κατά την ανάπτυξη της ψυχολογίας ήταν αναγκαίο μέρος της εξέλιξής της. Ανέδειξε τη δυσκολία να ορισθεί η ψυχολογία ως επιστήμη καθώς και να χωροθετηθεί εντός της επιστήμης. Επειδή η εμπειρική έκφραση της επιστήμης αποτελεί τον κυριότερο κοινό τόπο μεταξύ των σύγχρονων περιοχών της ψυχολογικής έρευνας, σκόπιμο είναι να ανανεώσουμε την ενημέρωσή μας για την ιστορία της εξέλιξης της ψυχολογίας στη Δυτική σκέψη, εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ ψυχολογίας και επιστήμης. Ωστόσο, πριν

πραγματευτούμε το θέμα αυτό, θα συγκρίνουμε τα ψυχολογικά συστήματα χρησιμοποιώντας ορισμένες βασικές φιλοσοφικές προϋποθέσεις.

Τα συστήματα της ψυχολογίας: Σύθεση

Είναι αξιοπερίεργο πως περίοδοι που θα μπορούσαν να περιγραφούν καλύτερα ως λειτουργικές, προηγήθηκαν των κυριότερων συστημάτων της Αμερικανικής ψυχολογίας του 20ού αιώνα αλλά και τα ακολούθησαν. Τόσο η προηγούμενη λειτουργική περίοδος όσο και ο σύγχρονος νεολειτουργισμός τηρούν μια εκλεκτικιστική στάση έναντι συγκεκριμένων ζητημάτων μελέτης. Ακριβώς, όπως οι αρχαίοι Έλληνες σοφιστές εγκατέλειψαν την αναζήτηση ενός υπερτεταγμένου θεωρητικού πλαισίου, ικανού να κατευθύνει την ψυχολογική έρευνα και αντ' αυτού επιζήτησαν ειδικά περιορισμένα μοντέλα επαρκή να συμπεριλάβουν τις ωφελιμιστικές τους εικονολογίες, έτσι και οι δύο λειτουργικές περίοδοι της ψυχολογίας του 20ού αιώνα απέφυγαν την οικοδόμηση θεωριών. Κατά τη διάρκεια της προηγούμενης λειτουργικής περιόδου, η αποφυγή συστηματικών θεωρήσεων στην ψυχολογία δεν ήταν παρά αντίδραση προς τη στειρότητα της ορθόδοξης δομικής ψυχολογίας των Βουντ και Τίτσενερ. Ο αναπροσανατολισμός όμως του σύγχρονου νεολειτουργισμού μακριά από θεωρίες και η στροφή του προς εκλεκτικιστικά ζητήματα και έρευνες, μοιάζει να είναι αντίδραση προς τη ματαιοπονία της μεσολαβήσασας περιόδου των ψυχολογικών συστημάτων του 20ού αιώνα. Μολονότι ο πρωτύτερος λειτουργισμός αποτέλεσε τη μετάβαση προς τη φάση των συστημάτων και ειδικότερα προς το συμπεριφορισμό, θα ήταν πρόωρο να αποδώσουμε παρόμοιο μεταβατικό ρόλο στο σύγχρονο νεολειτουργισμό. Ασφαλώς μπαίνουμε στον πειρασμό να παραλληλίσουμε τις δύο λειτουργικές περιόδους και να εικάσουμε πως οι δυνάμεις του Πνεύματος της Εποχής – του λεγόμενου Ζάιτγκαϊτς – συσσωρεύονται κι εποικοδομούνται βαθμηδόν προετοιμάζοντας τη νέα φάση της ψυχολογίας, εις την οποία ο νεολειτουργισμός είναι απλώς η εισαγωγή. Ωστόσο, ο ιστορικός βαδίζει σε έδαφος ολισθηρό όταν ερμηνεύει το παρόν, άρα, λοιπόν, τα περί παραλληλίας θα πρέπει να τα θεωρήσουμε αμφιλεγόμενα ή εύλογες εικασίες τις οποίες θα κρίνει το μέλλον.

Την παρούσα συζήτηση αφορούν οι πνευματικές κινήσεις που μεσολάβησαν μεταξύ των δύο λειτουργικών περιόδων. Συγκεκριμένα, οι αξιολογικές διαστάσεις για την εξέταση του νου και της δραστηριότητάς του, που χρησιμοποιήθηκαν στο Κεφάλαιο 9 για τη σύγκριση των κυριότερων φιλοσοφικών παραδόσεων, χρησιμοποιούνται παρακάτω προκειμένου να συγκριθούν και αντιπαρατεθούν η Μορφολογική ψυχολογία, η ψυχανάλυση, ο συμπεριφορισμός και το κίνημα της

τρίτης δύναμης. Πριν προχωρήσουμε όμως είναι απαραίτητο να θέσουμε δύο περιορισμούς. Ο πρώτος επαναλαμβάνει ό,τι ειπώθηκε στο Κεφάλαιο 9, επί λέξει, πως η επιλογή, δηλαδή, αξιολογικών διαστάσεων είναι αυθαίρετη. Θα μπορούσαν να εξεταστούν άλλες σημαντικές διαστάσεις σύγκρισης, οι οποίες επίσης θα μας εμπλούτιζαν με πληροφορίες. Οι τέσσερις διαστάσεις που παραιτήθηκαν στο Κεφάλαιο 9 και χρησιμοποιούνται παρακάτω, αντιπροσωπεύουν το είδος εκείνων των συγκρίσεων, οι οποίες θα μπορούσαν ίσως να μας δώσουν την αίσθηση πως το πολυποίκιλο των συστημάτων της ψυχολογίας εξαντλήθηκε και ολοκληρώθηκε. Ο δεύτερος περιορισμός δεν είναι παρά η υπενθύμιση ότι υπήρχαν διαφοροποιήσεις εντός των ίδιων των συστημάτων. Υπήρχε, επί παραδείγματι, η γενική θεώρηση του Μορφισμού και η γενική ψυχαναλυτική θεωρία, αλλά, όπως είδαμε, μέσα σε κάθε σύστημα, διαφορετικοί επιστήμονες πρότειναν διαφοροποιήσεις από τις γενικές θέσεις. Ομοίως, ο συμπεριφορισμός εξελίχθηκε ως σύστημα από τις άκαμπτες διατυπώσεις του στην ευρύτερη αποδοχή διαφόρων ερμηνειών των θέσεων του, εις τρόπον ώστε ο συμπεριφορισμός του Γουότσον να είναι εντελώς διαφορετικός από το συμπεριφορισμό του Τόλμαν. Τη μεγαλύτερη ίσως ποικιλία παρουσίαζε το κίνημα της τρίτης δύναμης, καθότι όσοι συνεισέφεραν σε αυτό εκκινούσαν από πολύ διαφορετικό υπόβαθρο όπως ήταν η φιλοσοφία, η επιστήμη ή η λογοτεχνία.

Ο νους: Δυϊστική ενεργητικότητα έναντι μονιστικής παθητικότητας

Η συγκεκριμένη διάσταση αξιολόγησης ουσιαστικά αντιπαράθετει το δυϊσμό του - σώματος προς το μονισμό. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη δυϊστική θέση ο νους είναι αναγκαίος παράγοντας των ψυχολογικών διεργασιών και λειτουργεί για να καθορίζει ενεργητικά κάθε ψυχολογική έκβαση. Η νοητική ενεργητικότητα δεν ταυτίζεται με σωματικές λειτουργίες, ο νους επομένως δεν είναι δυνατόν να αναχθεί ούτε στις φυσικές βάσεις ούτε στους μηχανισμούς του σώματος. Αντιστρόφως, ο υλιστικός μονισμός ισχυρίζεται ότι όλες οι ψυχολογικές διεργασίες δύνανται εν τέλει να αναχθούν σε σωματικές και φυσικές διεργασίες· άρα δεν υπάρχει καμία ανάγκη για εικασίες περί υπάρξεως άλλων παραγόντων ψυχολογικής δραστηριότητας. Η ζώσα οντότητα του σώματος, αυτή μόνη, εξηγεί πλήρως την ανθρώπινη εμπειρία.

Ίσως ο πιο εντυπωσιακός και κατηγορηματικός εκφραστής του δυϊσμού, απ' όλα τα ψυχολογικά συστήματα, να είναι η ψυχανάλυση. Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θέση, ο κυριότερος καθοριστικός παράγοντας της ψυχολογικής δραστηριότητας είναι, κατά μέγα μέρος, ασύνειδες δυνάμεις ή ψυχικές ενέργειες με χαρακτηριστικά σεξουαλικά και επιθετικά φύση. Για την ψυχανάλυση, στόχος της

προσωπικότητας είναι η αναζήτηση ισορροπίας και αρμονίας μεταξύ των δυνάμεων που εκπορεύονται από το ασυνείδητο. Η στήριξη στο νοητικό παράγοντα της ασυνείδητης προσωπικότητας υποβιβάζει τις φυσικές πτυχές του ατόμου σε ρόλο δευτερεύοντα. Η έκδηλη μάλιστα συμπεριφορά, ακόμη και οι συνειδητές νοητικές διεργασίες, έχουν συμβολική αξία, πέραν των πραγματικών τους αναπαραστάσεων. Τα περιεχόμενα της παρατηρήσιμης συμπεριφοράς και της συνείδησης είναι εκδηλώσεις ασυνείδητων δυνάμεων εις τρόπον ώστε οι σωματικές λειτουργίες του ατόμου να επέχουν θέση αντίδρασης προς τις δυνάμεις ενέργειας της ασυνείδητης προσωπικότητας. Συνεπάγεται λοιπόν ότι στο ψυχαναλυτικό σύστημα δεν γίνεται απλώς σιωπηρά δεκτός ο δυϊσμός, αλλά, στα πλαίσιά του, προάγεται το νοητικό ή ψυχικό στοιχείο εις βάρος του φυσικού.

Βεβαίως το δυϊσμό δεν εκφράζει τόσο εύγλωττα το κίνημα της τρίτης δύναμης όσο η δυναμική της ψυχαναλυτικής θέσης, όμως συναινούν στην αποδοχή του όλοι οι συγγραφείς του κινήματος. Πιο συγκεκριμένα, σημεία συμφωνίας μεταξύ των συγγραφέων, όπως η εστίαση στην κρισιμότητα των αποφάσεων, η προσωπική υπευθυνότητα για τις ατομικές αποφάσεις, η αναγνώριση της προσωπικής αξιοπρέπειας και ακεραιότητας, καθώς και η προαγωγή της προσωπικής ελευθερίας προς χάριν της ψυχολογικής ανάπτυξης, προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός δυναμικού, νοητικού παράγοντα, ο οποίος δεν μπορεί ούτε να ταυτιστεί ούτε να αναχθεί στη φυσική πλευρά του σώματος. Ο βαθμός του δυϊσμού στο κίνημα της τρίτης δύναμης κυμαίνεται ανάλογα με τους διάφορους συγγραφείς. Βεβαίως, η φαινομενολογική μέθοδος αναπτύχθηκε ακριβώς για τη μελέτη της δυναμικής των νοητικών πράξεων, χωρίς τους αναγωγικούς περιορισμούς των αναλυτικών μεθόδων της φυσικής επιστήμης, οι οποίες εάν επιβάλλονταν θα κατέστρεφαν τις νοητικές πράξεις. Εξάλλου, η ίδια η ανάγκη για φαινομενολογική προσέγγιση απορρέει από την παραδοχή μιας ξέχωρης, νοητικού είδους δραστηριότητας, η οποία διαφέρει από τη φυσική δραστηριότητα.

Οι αντιλήψεις του κινήματος του Μορφισμού βρίσκονται μεταξύ μιας απολύτως δυϊστικής θέσης και μιας μονιστικής προϋπόθεσης. Οι αρχικές διατυπώσεις των συγγραφέων του Μορφισμού, βασιζόμενες στις μελέτες τους των αντιληπτικών διεργασιών, προσπαθούσαν να αποφεύγουν υπαινιγμούς δυϊστικού χαρακτήρα. Κατά το δυνατόν, επιχειρούσαν να βασιστούν σε εξηγήσεις των φαινομένων μέσω επίκτητων εμπειριών. Επικαλέστηκαν την αρχή τους περί ισομορφισμού, προκειμένου να αναγνωρίσουν μια φυσική βάση για τα αντιληπτικά φαινόμενα. Όμως, αφενός η ανεπάρκεια του ισομορφισμού ως φυσιολογικής εξήγησης και αφετέρου η επέκταση των Μορφολογικών αρχών στη θεωρία του πεδί-

ου, από κοινού, οδήγησαν τη Μορφολογική ψυχολογία πλησιέστερα προς μια, ομολογουμένως, διϋστική θέση.

Ο συμπεριφορισμός, φυσικά, είναι ο κύριος υποστηρικτής του μονισμού, της μιας και μόνης, βασισμένης στη φυσιολογία, ψυχολογικής διεργασίας. Οι πλέον ακραίες θέσεις του μονισμού στα πλαίσια του συμπεριφορισμού ήταν οι ριζοπαστικές απόψεις του Γουότσον καθώς και ο ολοκληρωτικός φυσιολογικός αναγωγισμός της Παβλοφιανής ανακλαστικής προσέγγισης. Η επαναεισαγωγή περιορισμένων διϋστικών αντιλήψεων, μέσω προτάσεων για νοητικές εννοιοκατασκευές, ήταν ο κύριος παράγοντας της εξέλιξης του συμπεριφορισμού μετά τον Γουότσον και τον Παβλόφ. Πάντως, οι διαφοροποιημένες πλέον απόψεις του σύγχρονου συμπεριφορισμού, των οποίων το φάσμα εκτείνεται από ερμηνείες νευροφυσιολογικού τύπου έως γνωστικού, διαφέρουν ως προς την αποδοχή νοητικής δραστηριότητας μη δυνάμενης να αναχθεί ευθέως και αμέσως σε υποκείμενες φυσικές αιτίες.

Η διάσταση διϋσμού-μονισμού βοηθά στη διάκριση των τεσσάρων κυριότερων συστημάτων. Για την ψυχολογία, η αποδοχή της μιας ή της άλλης γενικής προϋπόθεσης έχει σημασία, πρωτίτως, για τη φύση του υπό μελέτη ψυχολογικού γεγονότος. Η υιοθέτηση διϋστικής θέσης τείνει να μειώνει τη σημασία της παρατηρήσιμης συμπεριφοράς και των συνειδητών διεργασιών σκέψης, ενώ αντίθετα επικεντρώνεται στην εσώτερη δυναμική της νοητικής δραστηριότητας. Αντιστρόφως, η μονιστική θέση εξυψώνει την παρατηρήσιμη, φυσική συμπεριφορά θεωρώντας την πρωτεύουσας σημασίας για την ψυχολογία. Είναι ενδιαφέρον ότι τυπικές ψυχολογικές μελέτες παρήγαγαν πιο ακραίες θέσεις όσον αφορά τη διάσταση αυτή τα τελευταία εκατό χρόνια απ' ό,τι σε όλες τις προηγούμενες περιόδους. Στις φιλοσοφικές παραδόσεις μέχρι το 19ο ένατο αιώνα, η νοητική ενεργητικότητα, όπως εκφράστηκε με την αναγόμενη στον Λάιμπνιτς Γερμανική παράδοση, μπορούσε να αντιπαρατεθεί προς τη σύμφωνη με την εμπειρική παράδοση του Λοκ νοητική παθητικότητα. Τα συστήματα του 20ού αιώνα παρήγαγαν το συμπεριφοριστικό αξίωμα, το οποίο ειδικά αρνήθηκε το ρόλο του νου στην ψυχολογία. Κατά συνέπεια, η διάσταση νοητική ενεργητικότητα έναντι παθητικότητας, φέρνει σε οξεία αντιπαράθεση το διϋσμό προς το μονισμό. Η θέση του μονισμού αξιώνει να απορριφθεί η όποια ανάγκη για την έννοια του νου, αντίληψη που μας γυρίζει στη θέση της Γαλλικής αισθησιαρχικής φιλοσοφίας.

Πηγές γνώσης: Αυτο-παραγόμενες έναντι αισθητηριακών

Μια άλλη αξιολογική διάσταση αφορά τους τρόπους διά των οποίων οι άνθρω-

ποι αποκτούν γνώση για τον εαυτό τους και το περιβάλλον τους. Μεταξύ των φιλοσοφικών κινήματων της προ του 19ου αιώνα ψυχολογικής σκέψης, η συγκεκριμένη διάσταση ουσιαστικά αντιπαρέθετε την εμπειρική θέση της αισθητηριακής εξάρτησης προς την ορθολογική θέση της αυτο-παραγόμενης γνώσης – δηλαδή, της γνώσης ως παραγώγου δυναμικής νοητικής ενεργητικότητας. Στα ψυχολογικά συστήματα του 20ού αιώνα, η εμπειρική στάση συνέχισε να κυριαρχεί στον έναν πόλο της διάστασης αυτής, η δε έννοια της εσωτερικής γνώσης διευρύνθηκε.

Η ψυχανάλυση ήταν εκείνη που πρωτίστως πραγματεύτηκε τη φύση της εσωτερικά παραγόμενης γνώσης, μεταφέροντας τη συζήτηση εκτός των περιορισμών του προερχόμενου από τον Καντ και τη Γερμανική παράδοση ορθολογισμού. Οι αρχικές διατυπώσεις του Φρόυντ για την ψυχανάλυση φανέρωναν πόσο εκτιμούσε τα γραφόμενα περί ασύνειδης αγωνιστικότητας της βούλησης από Γερμανούς φιλοσόφους, όπως ο Σοπενχάουερ και ο φον Χάρτμαν. Η σύλληψη του Φρόυντ περί βασισμένων στην ψυχική ενέργεια ασυνείδητων κινήτρων, πρόσθεσε μια νέα ερμηνεία αλλά και περιοριστικές προϋποθέσεις στο νόημα της αυτο-παραγόμενης γνώσης. Συγκεκριμένα, η δυναμική του ασυνείδητου είναι, κατά μέγα μέρος, άγνωστη στο άτομο, εντούτοις οι συνειδητές σκέψεις κάθε ατόμου αλλά και άλλες εμπειρίες (όπως τα όνειρα) δομούνται από ασυνείδεις ενεργειακές δυνάμεις. Συνεπώς, είναι απαραίτητο στον ορισμό της γνώσης από τη Φροϋδική ψυχανάλυση να τεθεί ένας περιορισμός – τούτο σημαίνει ότι, η νοητική ενεργητικότητα είναι μεν αυτο-παραγόμενη, αλλά, κατά μέγα μέρος, άγνωστη στο άτομο και βεβαίως ανορθολογη. Ο περιορισμός αυτός για την αυτο-παραγόμενη γνώση επεκτάθηκε περαιτέρω στη θεωρία του Γιουνγκ. Σύμφωνα με τον Γιουνγκ, κληρονομούμε συγκεκριμένα εννοιολογικά πλαίσια, στερεότυπα και νοητικές δομές, διαμέσου των αρχετύπων, μιας εννοιοκατασκευής της θεωρίας του για την προσωπικότητα. Πάλι, η «γνώση» αυτή δεν είναι ούτε ορθολογική ούτε κατανοητή από το άτομο αλλά οι σκέψεις του είδους αυτού είναι παρούσες στην προσωπικότητα και, κατά τον Γιουνγκ, αυτο-παράγονται.

Ο χώρος γενικά του κινήματος της τρίτης δύναμης στηριζόταν σαφώς στην αυτο-παραγόμενη γνώση. Πράγματι, όλοι όσοι συνεισέφεραν στο κίνημα επέμεναν ότι η εσωτερη, στοχαστική και σκοποθετημένη διαμεσολάβηση των διεργασιών της σκέψης είναι μοναδικά ανθρώπινη εμπειρία. Η επιμονή τους αυτή αποτελεί για το κίνημα κοινό τόπο. Ενώ αναγνωρίζει τη σχέση του ατόμου με το περιβάλλον και τις αισθητηριακές πηγές γνώσης που τη συνοδεύουν, η υπαρξιακή-φαινομενολογική θέση σαφώς ορίζει ότι η σχέση αυτή είναι σχέση δυναμικής αλληλεπίδρασης. Επομένως, ο ρόλος του ατόμου στις αλληλεπιδράσεις με το περιβάλ-

λον δεν είναι ρόλος αντίδρασης ή παθητικός μα αντιθέτως ενεργητικός, ο οποίος σταθερά επιδιώκει να ασκεί έλεγχο στο περιβάλλον ούτως ώστε, στη συνέχεια, να είναι σε θέση ο εαυτός να κυβερνήσει τις προσωπικές του πράξεις. Στα πλαίσια των θέσεων του κινήματος της τρίτης δύναμης, η υποκειμενική γνώση παράγεται από τη δράση των ατόμων επί των πηγών της γνώσεως από το περιβάλλον, η δε προσωποποιημένη συμβολή στη σχέση με την αισθητηριακή γνώση αποτελεί το ανώτερο, μοναδικά ανθρώπινο επίπεδο του γινώσκειν.

Τως λόγω της γενικής συμφωνίας του προς τον τρόπο που κατανοείται και εκτιμάται η έννοια των ψυχολογικών φαινομένων, το κίνημα του Μορφισμού είχε ορισμένες κοινές απόψεις με το κίνημα της τρίτης δύναμης, για τις πηγές της γνώσης. Το Μορφολογικό κίνημα βασιζόταν στην αλληλεπίδραση μεταξύ του αντιλαμβανόμενου ατόμου και των αισθητηριακών εισιόντων από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Συνεπώς, οι αρχές του Μορφισμού μπορούν να ερμηνευθούν ως συμβιβασμός μεταξύ της εμπειρικής βάσης της αισθητηριακής γνώσης και της ενεργητικής διαμεσολάβησης, η οποία καταλήγει στην αυτο-παραγωγή της γνώσης. Το Μορφολογικό κίνημα περιέγραψε το άτομο ως προδιατεθειμένο να δεχθεί αισθητηριακή πληροφόρηση κατά τρόπους χαρακτηριστικούς. Όπως ειπώθηκε νωρίτερα, η πιο σοβαρή δυσκολία με το συμβιβασμό αυτόν μεταξύ της αισθητηριακής εξάρτησης και του εκ των έσω καθορισμού της γνώσης, έγκειται στον ακριβή τρόπο εξήγησης του πώς επιτυγχάνεται η αλληλεπίδραση – δηλαδή, κατά πόσον είναι κατάλληλο να υιοθετηθεί ο νοητικός παράγων ή μια καθ' ολοκληρίαν φυσική εξήγηση. Καθώς οι αρχές του Μορφισμού επεκτείνονταν πέραν των αισθητηριακών και αντιληπτικών θεμάτων, προς τη θεωρία πεδίου της προσωπικότητας, η βάση της γνώσης άρχισε να γίνεται ολοένα και πιο ακαθόριστη εξαιτίας της αυτονότης εξάρτησης του ατόμου από τις αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον. Προκειμένου, λοιπόν, να εξηγηθεί η δυναμική του πεδίου, δόθηκε μεγαλύτερη βαρύτητα στο ρόλο της ατομικής πρωτοβουλίας.

Η εμπειρική θέση της αποκλειστικής εξάρτησης από την αισθητηριακή εμπειρία ως πηγή γνώσεως είναι το θεμέλιο του συμπεριφορισμού. Η βασική προϋπόθεση τόσο της διατύπωσης του Γουότσον όσο και της Παβλοφιανής ανακλαστικής προσέγγισης έθεσαν τον οργανισμό στο πλαίσιο μιας ριζικά εμπειρικής αντίληψης κατά την οποία όλη η γνώση αποκτάται διαμέσου της εμπειρίας με γεγονότα του περιβάλλοντος. Μολοντί η άποψη αυτή γίνεται ακόμη αποδεκτή μεταξύ των συμπεριφοριστών εκείνων που επιζητούν να βρουν μηχανισμούς μαθησιακών διεργασιών σε νευροφυσιολογικού τύπου αναλύσεις, η εξέλιξη του συμπεριφορισμού έχει εν τω μεταξύ μετριάσει και την ακραία περιβαλλοντική του

αιτιοκρατία. Η αρχική αμφισβήτηση της ακραίας συμπεριφοριστικής θέσης προέκυψε από αντίδραση προς την ανεπάρκεια του νόμου του αποτελέσματος του Θόρννταϊκ να εξηγήσει την ενίσχυση. Εκτός αυτού, η απροθυμία απόρριψης κάθε πιθανής υποκειμενικής διαμεσολάβησης, οδήγησε τον Τόλμαν και τους μετέπειτα ψυχολόγους να προτείνουν μια γνωστική ερμηνεία της συμπεριφοράς, κίνηση που παραλληλίστηκε με ανάλογη στο χώρο της σύγχρονης Ρωσικής ψυχολογίας, επί παραδείγματι, με τη μελέτη της γλώσσας από τον Λούρια. Μολαταύτα, παρά το μετριασμό της ακραίας περιβαλλοντικής αιτιοκρατίας, η συμπεριφοριστική ψυχολογία θεωρούσε ότι η γνώση πρωτίστως πηγάζει από την εκμάθηση περιβαλλοντικών γεγονότων.

Οι πηγές γνώσης μπορούν να λειτουργήσουν ως χρήσιμο εργαλείο συγκρίσεων, επειδή και τα τέσσερα κύρια συστήματα διαφέρουν μεταξύ τους βάσει της συγκεκριμένης διάστασης. Εξάλλου, το ζήτημα του εμπειρισμού ως κυρίαρχης έκφρασης της επιστημονικής έρευνας, αναδεικνύεται ξεκάθαρα υπό το εξεταστικό πρίσμα της συγκεκριμένης διάστασης. Ειδικότερα, η αποδοχή γνώσης προερχόμενης από πηγές άλλες πλνν του περιβάλλοντος, καθιστά τον εμπειρισμό αβάσιμο.

Η βάση της ψυχολογίας: Νοοκρατία έναντι υλισμού

Η διάσταση της αντιπαράθεσης της δυϊστικής προς τη μονιστική σύλληψη του ατόμου, συνεπάγεται άμεσα το ζήτημα της αντίθεσης της φυσικής, υλιστικής βάσης των ψυχολογικών διεργασιών προς την ψυχική, νοοκρατική βάση. Η αποδοχή είτε της μιας είτε της άλλης προϋπόθεσης απαιτεί να λάβει κανείς την πιο βασική ίσως απόφαση για τον ορισμό της ψυχολογίας. Είδαμε εκπροσώπους και των δύο θέσεων μεταξύ των αρχαίων Ελλήνων επιστημόνων. ΟΙ Ίωνες φυσικοί φιλόσοφοι και οι πιο ύστεροι της βιολογικής κατεύθυνσης αναζήτησαν τη βασική φυσική ουσία, την υπεύθυνη για τη ζωή. Αντιστρόφως, η διδασκαλία του Σωκράτη, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη κατέληξαν στο συμπέρασμα πως ήταν αναγκαία μια μη φυσική, πνευματική, ζωοδότρα οντότητα, υπερβαίνουσα την υλική φύση του σώματος και του περιβάλλοντος. Η ελληνική σύλληψη της ψυχής εκχριστιανίστηκε χάρη στις προσπάθειες του Αγίου Αυγουστίνου και αργότερα των Σχολαστικών φιλοσόφων. Η συγκεκριμένη θεωρητική ερμηνεία κυριαρχούσε ενόσω η επιστήμη άρχιζε την πορεία της στη διάρκεια της Αναγέννησης. Πράγματι, ο Καρτέσιος όρισε την ψυχολογία ως τη μελέτη του νου, αντιπαράθετοντάς την δυϊστικά προς τη μελέτη της φυσιολογίας. Οι φιλοσοφικές παραδόσεις που αναπτύχθηκαν μετά τον Καρτέσιο ουσιαστικά διέφεραν, ως προς τη θέση την οποία λάμβαναν έναντι της νοοκρατίας ή της φυσι-

κοκρατίας. Η Γερμανική παράδοση αποδέχτηκε το φυσικό χαρακτήρα μιας ενεργητικής οντότητας ανεξάρτητης από σωματικές διεργασίες: η Γαλλική παράδοση γενικά προασπίστηκε την αντίθετη θέση και υποβίβασε όλες τις ψυχολογικές και φυσιολογικές διεργασίες στον υλισμό του σώματος. Η Βρετανική εμπειρική παράδοση επιχειρήσει να διαμορφώσει μια θέση μεταξύ των δύο αυτών άκρων, αναγνωρίζοντας μεν την ύπαρξη του νου αλλά προσδίδοντάς του τον παθητικό ρόλο της αντίδρασης προς τα περιβαλλοντικά εισιόντα. Αν και διάφοροι Βρετανοί εμπειριστές επιστήμονες υποστήριξαν διαφορετικές απόψεις, ως προς τον ακριβή βαθμό της νοητικής ενεργητικότητας-παθητικότητας, η προ του 19ου αιώνα εμπειρική αντίληψη παραδεχόταν, τουλάχιστον κατ' όνομα, τη γενική προϋπόθεση του dualισμού.

Η νοοκρατία δέσποζε στα συστήματα της ψυχανάλυσης και του κινήματος της τρίτης δύναμης. Και οι δύο θέσεις ήσαν λογικοί επίγονοι της Γερμανικής φιλοσοφικής παράδοσης περί νοητικής ενεργητικότητας, η δε ψυχολογία και των δύο συστημάτων δεν δύναται να αναχθεί σε φυσικές διεργασίες ή μηχανισμούς. Το Μορφολογικό κίνημα είναι επίσης θεμελιωμένο στο dualισμό και τη νοοκρατία. Δεδομένης της δυναμικής των αλληλεπιδράσεων ατόμου-περιβάλλοντος, οι αρχές του Μορφισμού δεν μπορούν παρά να στηρίζονται στη νοοκρατική γενική προϋπόθεση. Καίτοι η Μορφολογική ψυχολογία δεν εξαρτάται από τη νοητική ενεργητικότητα τόσο όσο η ψυχανάλυση ή το κίνημα της τρίτης δύναμης, η έμφαση των αρχών του Μορφισμού στον εμπειρισμό δεν αρκεί από μόνη της να εξηγήσει τη δυναμική των αλληλεπιδράσεων ατόμου-περιβάλλοντος.

Το κατ' εξοχήν υλιστικό σύστημα είναι ο συμπεριφορισμός. Οι απόψεις του Γουότσον ήταν η προέκταση του παραδοσιακού Βρετανικού εμπειρισμού που οδήγησαν τη λογική του εμπειρισμού στο έσχατο συμπέρασμα: εάν ο νους είναι παθητικός και δεν κάνει τίποτε άλλο από το να αντιδρά, η δε γνώση προέρχεται από τις αισθητηριακές πληροφορίες, οι οποίες απορρέουν από το περιβάλλον, τότε δεν υπάρχει καμιά απολύτως ανάγκη για την εννοιοκατασκευή του νου στην ψυχολογία. Η νοοκρατία αντιβαίνει προς τη δημιουργία μιας αντικειμενικής ψυχολογίας. Όταν πάντως οι μεταγενέστεροι εμπειριστές συνένωσαν το συμπεριφορισμό του Γουότσον με την Παβλοφική ανακλαστική προσέγγιση, οι αυτονότες φυσικές προϋποθέσεις της Παβλοφικής αντίληψης μεταμόρφωσαν τον εμπειρισμό στην ψυχολογία σε υλιστικό εμπειρισμό. Η σύζευξη αυτή εμπειρισμού και υλισμού απέβη ένας αποφασιστικός κόμβος στην πορεία της ψυχολογίας και ένας θρίαμβος για την προσέγγιση των φυσικών επιστημών. Αφαιρώντας τη νοοκρατία από την ψυχολογία, παρ' όλες τις μετέπειτα προσπάθειες των νεοσυμπεριφοριστών να περισώ-

σουν κάποιες νοητικές εννοιοκατασκευές, ο συμπεριφορισμός απέκτησε την υπόσταση μιας αντικειμενικής επιστήμης. Το σημείο ακριβώς αυτό δικαιολογεί τον πειραματισμό με άλλα, μη ανθρώπινα, είδη χωρίς τη νοοκρατία, οι διαφορές μεταξύ των ειδών του ζωικού βασιλείου είναι διαφορές πολυπλοκότητας, όχι ποιότητας.

Η απόκτηση της γνώσης: Εσωτερική διαμεσολάβηση έναντι εξωτερικού συνειρμού

Μια τελική αξιολογική διάσταση αφορά τον τρόπο απόκτησης της γνώσης. Στενά συνδεδεμένη με τις άλλες τρεις διαστάσεις, μπορεί να συγκρίνει τις γενικές προϋποθέσεις για την απόκτηση της γνώσης ως προς τη δυναμική της νοητικής οργάνωσης ή τη μηχανική των συνειρμών. Τα συστήματα της ψυχανάλυσης, το κίνημα της τρίτης δύναμης και η Μορφολογική ψυχολογία εξαρτώνται από ποικίλες εκφράσεις εσωτερης ενεργητικότητας, κυμαινόμενες από τις εγγενείς δυνάμεις και έννοιες της ψυχανάλυσης, μέχρι τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης και τις υπεύθυνες αποφάσεις του κινήματος της τρίτης δύναμης αλλά και έως την εσωτερη οργάνωση της νοητικής δραστηριότητας του Μορφισμού. Και στα τρία συστήματα, η απόκτηση της γνώσης επηρεάζεται και δομείται σύμφωνα με δυνάμεις και πρότυπα προκύπτοντα από τον έσω κόσμο του ατόμου. Αντιθέτως, ο συμπεριφορισμός, προκειμένου να εξηγήσει την απόκτηση της γνώσης, στηρίζεται στις βασιζόμενες σε συγκυρίες περιβαλλοντικών γεγονότων μηχανικές αρχές του συνειρμού.

Συνοψίζοντας, είναι ενδιαφέρον ότι οι αντιπροσωπευτικές αυτές διαστάσεις κριτικής αξιολόγησης στην ψυχολογία, που με επιτυχία διέκριναν μεταξύ τους τις προ του 19ου αιώνα φιλοσοφικές αντιλήψεις, χρησίμευσαν επίσης ως αποτελεσματικό εργαλείο για τη διάκριση των συστημάτων της ψυχολογίας του 20ού αιώνα. Η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνει ότι τα κρίσιμα ζητήματα της ψυχολογίας δεν επιλύθηκαν κατά τη διάρκεια της φάσεως των συστημάτων. Όντως, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι τα συστήματα δημιούργησαν ακόμη οξύτερες αντιθέσεις, διότι η τυπική εφαρμογή διαφορετικών γενικών προϋποθέσεων σε διακριτά συστήματα ψυχολογίας προκάλεσε γενικότερα ακόμη μεγαλύτερο κατακερματισμό εντός της ψυχολογίας. Όπως υπαινίσσονται και οι συγκεκριμένες περιγραφές των συστημάτων και ο εκλεκτικιστικός χαρακτήρας του σύγχρονου νεολειτουργισμού, κυρίότερο σημείο συμφωνίας αποτελεί η παραδοχή μιας ορισμένης εκδοχής εμπειρισμού – τούτο δε μας παραπέμπει στη σχέση μεταξύ επιστήμης και ψυχολογίας.

Η προβληματική περί επιστήμης

Υπήρξε μια εντυπωσιακή παραλληλία μεταξύ της εξέλιξης της ψυχολογίας ως ανε-

ξάρτητης επιστήμης και της εξέλιξης της ίδιας της εμπειρικής επιστήμης, που χρονολογικά ανάγεται στη γένεση της μοντέρνας ψυχολογίας κατά την Αναγέννηση. Το 19ο κιόλας αιώνα, ο εμπειρισμός είχε αποδείξει τα οφέλη του στις φυσικές επιστήμες παράγοντας με επιτυχία νέα γνώση με χρηστικές εφαρμογές. Οι προσεκτικά ελεγχόμενες μέθοδοι της εμπειρικής έρευνας δικαιολογούσαν την πίστη προς την επιστημονική μελέτη για τη βελτίωση της κοινωνίας και της ποιότητας της ζωής. Γι' αυτό, οι μέθοδοι της βιολογίας, της χημείας και της φυσικής πρόβαλλαν ως άριστα πρότυπα μίμησης για την ψυχολογία. Ο Copleston (1956) ισχυρίστηκε ότι η άνοδος της εμπειρικής επιστήμης είναι ένα από τα μεγαλύτερα πνευματικά επιτεύγματα του μετα-Αναγεννησιακού κόσμου, η περίοδος δε εκείνη είναι αξιοθαύμαστη λόγω της τεράστιας προόδου των εμπειρικών ανακαλύψεων. Πέραν τούτου, οι εμπειρικές επιστήμες εξέθρεψαν την ανάπτυξη των εφαρμοσμένων επιστημών ή τεχνολογιών, με τις ωφέλιμες συνέπειές τους για τον εκβιομηχανισμένο πολιτισμό μας.

Αντιθέτως, η ανάπτυξη οργανωμένης έρευνας, εκτός της εμπειρικής επιστήμης, δεν ευδοκίμησε ιδιαίτερα. Οι θεωρητικές μελέτες, οι βασισμένες στην εικασία, εκφυλίστηκαν σε αναλύσεις προσωπικού χαρακτήρα. Χωρίς εμπειρική επαλήθευση, είναι δύσκολο να προτάξει κανείς πειστικά επιχειρήματα και να διεκδικήσει με επιτυχία αποδοχή. Για παράδειγμα, στα πλαίσια των συστημάτων της ψυχολογίας του 20ού αιώνα, το κίνημα της ψυχανάλυσης υπέστη σημαντικό κατακερματισμό, γιατί διάφοροι μελετητές προέταξαν ποικίλες θέσεις χωρίς να συμφωνούν σε μια κοινή μορφή αυστηρού εμπειρικού ελέγχου. Ομοίως, παρά την ανάπτυξη της φαινομενολογικής μεθόδου και λόγω της χαρακτηριστικής ποικιλίας απόψεων μεταξύ των συγγραφέων του κινήματος της τρίτης δύναμης άρχισε να γίνεται εξαιρετικά δύσκολος ο εντοπισμός συγκεκριμένων σημείων καθολικής αποδοχής. Τέτοιες συνθήκες στηρίζουν τον εμπειρισμό έτι περαιτέρω, μέχρι του σημείου μάλιστα της γενικής εξίσωσής του προς την επιστήμη. Ως αποτέλεσμα, ο εμπειρισμός δεσποζει ως προσέγγιση στη σύγχρονη ψυχολογία, έχοντας κερδίσει σχεδόν καθολική αποδοχή. Υπάρχει, απ' ό,τι φαίνεται, ευρέως διαδεδομένη συμφωνία ότι οι επιστημονικές πρόοδοι παράγονται και μεταδίδονται καλύτερα διά των διαδικασιών της εμπειρικής επαλήθευσης, ενώ άλλες μορφές έρευνας δεν μοιάζει να διαθέτουν την ελκυστική πειστικότητα του εμπειρισμού.

Όταν συγκρίναμε τα συστήματα του 20ού αιώνα με βάση τη διάσταση νοοκρατία έναντι υλισμού, διαπιστώσαμε ότι μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις του σύγχρονου συμπεριφορισμού ήταν η σύνδεση του εμπειρισμού με τον υλισμό, η οποία προέκυψε από τη συνένωση της διατύπωσης του Γουότσον με την ανα-

κλαστική προσέγγιση του Παβλόφ. Ο υλιστικός εμπειρισμός, στη συνέχεια, ενισχύθηκε από το λογικό θετικισμό του Κύκλου της Βιέννης (Κεφάλαιο 15), ο οποίος εισήγαγε μια φιλοσοφία της επιστήμης, ικανή να στηρίξει την αντικειμενική συμπεριφοριστική ψυχολογία. Στηριζόμενος στη σημασιολογία του λογικού θετικισμού, ο συμπεριφορισμός μπόρεσε να ορίσει το αντικείμενο των μελετών του κατά τρόπο εγχειρηματικό¹ και, θεωρητικά τουλάχιστον, να απορρίψει μια για πάντα τη μεταφυσική της νοοκρατίας.

Καθώς αξιολογούμε τον υλιστικό εμπειρισμό ως ενότητα, είναι σημαντικό να εξετάσουμε παράλληλα την πιθανότητα ενός μη υλιστικού εμπειρισμού. Εξετάζοντας το έργο του Τζων Λοκ, του θεμελιωτή του σύγχρονου εμπειρισμού στην ψυχολογία, θα πρέπει να θυμηθούμε ότι ο Άγγλος φιλόσοφος δεν απέρριπτε τις νοοκρατικές δραστηριότητες. Αν και αναγνώριζε την εξάρτηση από τα αισθητηριακά εισιόντα, εντούτοις δεχόταν δύο τρόπους γνώσης: το συνειρμό και τον αναλογισμό. Τη διεργασία του αναλογισμού συνιστούσε η νοητική δραστηριότητα της σύνθεσης ιδεών, η οποία δεν είναι παρά νοητική λειτουργία. Περαιτέρω αναλυτικές διευκρινίσεις, στο πλαίσιο της Βρετανικής εμπειρικής παράδοσης, όπως η πρόταση περί νοητικής επαγωγής του Τζων Στιούαρτ Μιλ, χρησίμευσαν ώστε να διαχωριστεί ο εμπειρισμός από τον υλισμό.

Η επισκόπησή μας των συστημάτων ψυχολογίας του 20ού αιώνα τονίζει δρα-

1. «ο συμπεριφορισμός μπόρεσε να ορίσει το αντικείμενο των μελετών του κατά τρόπο εγχειρηματικό», δηλαδή κάθε ψυχολογική έννοια όφειλε να εκφράζεται μέσω συγκεκριμένων ορισμών δείξεως, πρακτικών και λειτουργικών διαδικασιών, έργων, εγχειρημάτων, περιβαλλοντικών συγκυριών ή συνθηκών και συναινετικά μετρήσιμων μεγεθών (χρόνος, θερμοκρασία, μυϊκή δύναμη, αγωγιμότητα, ένταση κ.λπ.). Σύμφωνα με τις αρχές του φιλοσοφικού θετικισμού, οι έννοιες έπρεπε να εγχειρηματοποιούνται. Επί παραδείγματι, στα πειράματα των πρώτων συμπεριφοριστών, η ισχύς του κινήτρου μεταφραζόταν στη διάρκεια του χρόνου που ένα ποντίκι είχε στερηθεί τροφή (βλ. Κεφάλαιο 15 σχετικά με τους εγχειρηματικούς ορισμούς των συμπεριφοριστών αλλά και για λεπτομερέστερη ανάλυση της έννοιας του εγχειρηματικού ορισμού). Με την έλευση του νεολειτουργισμού και λόγω της διάχυτης επιρροής του συμπεριφορισμού, ο εγχειρηματικός ορισμός, ή εγχειρηματοποίηση, ήταν (και εν πολλοίς είναι) σχεδόν απαραίτητος κανόνας για ακόμη πιο σύνθετες ψυχολογικές έννοιες: π.χ. στη θεωρία της αλληλεξάρτησης του Η. Η. Kelley για τις διαπροσωπικές σχέσεις, το κίνητρο του ανταγωνισμού στον άνθρωπο δεν οριζόταν αφηρημένα αλλά μεταφραζόταν στο βαθμό που εμπράκτως, συστηματικά και σταθερά ένα άτομο μεγιστοποιούσε τη διαφορά μεταξύ του δικού του οφέλους και του οφέλους ενός άλλου, ενίοτε απεμπολώντας το υψηλότερο ατομικό όφελος προκειμένου να κρατηθεί σταθερή ή να μεγαλώσει η διαφορά από τον άλλο [Kelley, Η. Η. (1979). *Personal Relationships: Their structures and processes*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum].

ματικά μια από τις πιο σοβαρές συνέπειες του υλιστικού εμπειρισμού: το σαφή διαχωρισμό του συμπεριφορισμού από τις άλλες θεωρητικές διατυπώσεις της ψυχολογίας. Εν ολίγοις, ο βασισμένος στον υλιστικό εμπειρισμό συμπεριφορισμός απέτυξε ορισμό και μεθοδολογία για την ψυχολογία που έρχονται σε οξεία αντιπαράθεση προς τα άλλα συστήματα. Αν και οι φαινομενολόγοι αναγνώρισαν την ανάγκη επινόησης μιας μη υλιστικής εμπειρικής μεθόδου, η δυσκολία να θέσουν τις διαδικασίες τους σε εφαρμογή είχε ως αποτέλεσμα την ασάφεια και την απροσδιοριστία, ιδίως όταν σύγκρινε κανείς με τις άμεσα ποσοτικοποιήσιμες μεθόδους του αντικειμενικού εμπειρισμού. Συνεπώς, η αξιολόγηση των συστημάτων δικάζει, οδηγώντας είτε στην παραδοχή είτε στην απόρριψη του υλισμού ως υποβάθρου του συμπεριφορισμού.

Μια δεύτερη συνέπεια του υλισμού, η οποία περικλείεται στον εμπειρικό συμπεριφορισμό, μπορεί να διαπιστωθεί στις σύγχρονες νεολειτουργικές τάσεις και αφορά τα λογικά παρεπόμενα ερευνών που συμφωνούν προς τον υλικό εμπειρικό συμπεριφορισμό: για να είμαστε πιο σαφείς, το καθαρώς ψυχολογικό επίπεδο ανάλυσης, παρά την αρτιότητά του, χάνεται όταν εφαρμόζεται στο έπακρο ο υλιστικός εμπειρισμός. Η διάκριση μεταξύ ψυχολογικών διεργασιών και υποκειμένων φυσικών εξηγήσεων συγχέεται, με αποτέλεσμα την εξίσωση της ψυχολογίας προς τη φυσιολογία ή προς άλλα επίπεδα, όπως το κυτταρικό ή το επίπεδο της νευροχημικής βιολογίας. Η μελέτη της ψυχολογίας υπό το πρίσμα του υλιστικού εμπειρισμού οδηγεί στο έσχατο, έμμεσο και μάλλον απρόσμενο συμπέρασμα ότι ίσως να μην είναι απαραίτητη. Γι' αυτόν άλλωστε το λόγο, παρατηρούνται σύγχρονες τάσεις να προσδιοριστεί η ψυχολογία βάσει ενός διεπιστημονικότερου αντικειμένου μελέτης, το οποίο να δύναται να αντανakλά τον εγγενή αυτόν αναγωγισμό, όπως συμβαίνει με την ψυχοβιολογία ή τη νευροψυχολογία. Ενώ περιοχές μελετών σαν και αυτές μάς δείχνουν πως η κατάλληλη επιστημονική προσέγγιση σε δεδομένα ζητήματα πιθανόν να επιβάλλει την υπερπήδηση των τεχνητών φραγμών μεταξύ των κλάδων, ταυτοχρόνως, οι σύνθετες ονομασίες τους μας αποκαλύπτουν πόσο ευάλωτη είναι η εξισωμένη με τον υλιστικό εμπειρισμό ψυχολογία.

Την κατανόηση του ζητήματος της θέσης της ψυχολογίας εντός της εμπειρικής επιστήμης μπορεί να διαφωτίσει η επανεξέταση των αντιθετικών μοντέλων του Βουντ και του Μπρεντάνο, που προτάθηκαν έναν αιώνα πριν και περισσότερο. Στην ουσία, ο Βουντ και αργότερα ο Τίτσενερ πρότειναν ένα μοντέλο ψυχολογίας που έμοιαζε κάπως με τον υλιστικό εμπειρισμό. Ναι μεν θεωρούσαν πως ήταν αναγκαία η εννοιοκατασκευή για το νου, αλλά ισχυρίζονταν ότι τα περιεχόμενά του μπορούσαν να αναχθούν στα στοιχεία των αισθήσεων. Τούτο σήμαινε περαι-

τέρω πως το αναλυτικό αυτό μοντέλο της ψυχολογίας εντέλει οδηγούσε σε αναγωγισμό των αισθήσεων στα αντίστοιχά τους ερεθίσματα. Με την ανάλυση του Τίτσενερ χανόταν η ακεραιότητα της ίδιας της ψυχολογίας, η οποία αναγόταν λογικά στη φυσική. Η στειρότητα του μοντέλου ανάπτυξης για την ψυχολογία του Τίτσενερ κατέληξε στην πλήρη αποτυχία της δομικής του ψυχολογίας. Αντιθέτως, ο Μπρεντάνο είχε προτείνει μια εμπειρική ψυχολογία ανοιχτή στην εξέλιξη. Οι ελλειπτικά διατυπωμένες θέσεις του αναγνώριζαν μια διακριτή περιοχή ψυχολογικής έρευνας. Ορισμένα ψυχολογικά γεγονότα είναι φαινομενολογικά και αν υποβληθούν σε αναγωγισμούς, καταστρέφονται. Δυστυχώς, η πραξιακή ψυχολογία του Μπρεντάνο δεν αναπτύχθηκε πλήρως ποτέ. Το δίχως άλλο, οι ιδέες του επηρέασαν και τον Μορφισμό και τα φαινομενολογικά κινήματα, αλλά ο πλήρης αντίκτυπος του μη υλιστικού εμπειρισμού του δεν έχει εξερευνηθεί συστηματικά.

Στις πρόσφατες νεολεειτουργικές τάσεις είναι ενδιαφέρουσα η ανάπτυξη ορισμένων περιοχών της ψυχολογίας, οι οποίες μοιάζουν να αποδέχονται σιωπηρά ότι οι ερευνητικές τους προσεγγίσεις στηρίζονται σε έναν αυτονόητο μη υλιστικό εμπειρισμό. Ειδικότερα, οι μελέτες της ψυχογλωσσολογίας και οι γνωστικές αντιλήψεις περί μαθήσεως, καθώς επίσης ορισμένες τάσεις της κοινωνικής ψυχολογικής έρευνας, δείχνουν έμμεσα την αντίδρασή τους προς τον υλιστικό εμπειρισμό. Παρότι οι εξελίξεις αυτές οφείλονται σε ορισμένες από τις συνέπειες του νεοσυμπεριφορισμού, ίσως να μην είναι πλέον ορθό να χαρακτηρίζουμε συμπεριφοριστικές περιοχές, όπως η ψυχογλωσσολογία και η γνωστική ψυχολογία, καθώς βασίζονται σε ήπιες νοοκρατικές προεκτάσεις κατά τις εμπειρικές τους προσεγγίσεις. Η προέκταση των περιοχών αυτών σε ένα συστηματικό, περιεκτικό και πλήρες πλαίσιο για την ψυχολογία γενικά είναι, επί του παρόντος, πρόωρη. Εντούτοις, οι εξελίξεις αυτές αποτελούν ενδείξεις πως ο εμπειρισμός μπορεί να διευρυνθεί για να συμπεριλάβει εκτός από τις υλιστικές και τις κατάλληλες νοοκρατικές γενικές προϋποθέσεις. Αν μη τι άλλο, μοιάζει πολύ πειστική η παρατήρηση του Σπέρρυ (Sperry, 1995) ότι η ψυχολογία πιθανόν να βρίσκεται στο μέσον της μεταβολής του επιστημολογικού της Παραδείγματος, όπως το εννοεί ο Κουν.

Συμπεράσματα

Η ιστορία της ψυχολογίας συναρπάζει ως αναπόσπαστο τμήμα της γενικότερης εξέλιξης της διανοητικής σκέψης. Επειδή δε, το κατά παράδοση αντικείμενο μελέτης της είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα, το παρελθόν της ψυχολογίας αντανακλά την ευρύτερη εικόνα της πορείας του Δυτικού πολιτισμού. Για τούτο η εξέλιξη της ψυχολογίας δεν είναι δυνατόν να διαχωριστεί από την εξέλιξη της γνώ-

οις στο σύνολό της. Επιπλέον, ως μελετητές της ψυχολογίας οφείλουμε να δεχτούμε και να δείξουμε ανοχή για τις ασυμφωνίες, τις αντιφάσεις και τις ασυνέπειες στην ιστορία του κλάδου, εφόσον μάλιστα δεν πρόκειται για ασυνήθιστους παράγοντες στη συχνά ταραχώδη ιστορία του Δυτικού πολιτισμού. Μέσα από αυτούς τους κλυδωνισμούς, τις διαφωνίες και τις διαμάχες, τα ζητήματα ξαναπροβάλλουν διαυγέστερα και η γνώση προοδεύει.

Στο Κεφάλαιο 2, αναφερθήκαμε στη σχηματική περιγραφή του Κοντ για την ιστορική πρόοδο του πολιτισμού, και παρατηρήσαμε ότι θεωρούσε πως με την αρχαία Ελληνική σκέψη πραγματοποιήθηκε μια μετάβαση από ερμηνείες στηριγμένες στη θεολογία σε άλλες, οι οποίες αναζητούσαν αιτίες είτε στρεφόμενες εσωτερικά προς το άτομο είτε εξωτερικά προς το περιβάλλον. Οι φιλοσοφικές μελέτες των αρχαίων Ελλήνων προσδιόρισαν βασικά ζητήματα ψυχολογίας, με επίκεντρο τις αναγκαίες εκείνες προϋποθέσεις που αφορούσαν τη φύση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Τα κρίσιμα ζητήματα, τα οποία οι Έλληνες μελετητές δεν κατόρθωσαν να επιλύσουν, απασχολούν ακόμη τους ψυχολόγους. Μπορούν τα ανθρώπινα όντα να εξηγήσουν την ψυχολογική δραστηριότητα μόνο με βάση τη φυσική ύλη ή είναι απαραίτητο να υποθεθεί η ύπαρξη νοητικής ζωής; Η πρόοδος της Ελληνικής σκέψης οδήγησε στην ανάπτυξη της έννοιας της ψυχής, όπως την παρουσίασαν οι πλήρεις περιεχομένου φιλοσοφίες του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Παρά την πάροδο σχεδόν 2.500 ετών από την άνθηση της Ελληνικής σκέψης, ελάχιστες πραγματικά ποιοτικές ιδέες προστέθηκαν έκτοτε. Ασφαλώς έχουν προταθεί και συντελεστεί αλλαγές, τροποποιήσεις και επανερμηνείες, ουσιαστικά όμως η επιστήμη όπως την ξέρουμε σήμερα δεν είναι παρά μελέτη βασισμένη στο Αριστοτελικό πλαίσιο. Πράγματι, η Σχολαστική φιλοσοφία, φθάνοντας στον κολοφώνα της χάρη στη μεγαλοφυΐα του Αγίου Θωμά Ακυϊνάτη, σήμανε την ανάσταση του πολιτισμού μετά από αιώνες κοινωνικής αποσάθρωσης και επανεισήγαγε την Αριστοτελική φιλοσοφία ερμηνευμένη υπό το πρίσμα του Χριστιανισμού.

Η σύγχρονη εποχή της εμπειρικής επιστήμης άρχισε με τον Καρτέσιο, ο οποίος κατανόησε και ερμήνευσε τη γνώση βάσει του Αριστοτελικού συστήματος. Τη φιλοσοφική αιτιολόγηση του εμπειρισμού καθώς και τις πρώτες διατυπώσεις για την απόκτηση γνώσης μέσω του συνειρμού των ιδεών εισηγήθηκαν ο Χομπς και ο Λοκ. Εκκινώντας από τα κείμενά τους, άρχισε να διερευνάται η δυνατότητα μιας εμπειρικής επιστήμης για την ψυχολογία. Μολαταύτα, η εμπειρική στρατηγική για την ψυχολογία δεν έγινε καθολικά αποδεκτή ενώ προτάθηκαν ανταγωνιστικές εννοιολογικές συλλήψεις στρατηγικών έρευνας. Με κέντρο τη Γαλλία αναπτύχθηκε μια πνευματική παράδοση, η οποία απέρριπτε την ανάγκη ύπαρξης της

ψυχολογίας, προάγοντας, υπό σύγχρονη μορφή, το μονιστικό μοντέλο του αναγωγισμού της νοητικής δραστηριότητας σε στοιχεία αισθητηριακής φυσιολογίας. Εναλλακτικά, η παράδοση που ξεκίνησε από τον Λάιμπνιτς εμπνεόταν από την Ελληνική σύλληψη περί ενεργητικότητας της ψυχής και πρότεινε μια ψυχολογία καθορισμένη από την ενεργητικότητα του νου. Η εν λόγω παράδοση αποκορυφώθηκε στον ορθολογισμό του Καντ και η νοητική ενεργητικότητα ήταν το θέμα που κυριαρχούσε στη Γερμανική φιλοσοφία για μεγάλο μέρος του 20ού αιώνα.

Η ψυχολογία του 19ου αιώνα κληρονόμησε τα ανταγωνιστικά μοντέλα της ψυχολογίας εν γένει. Το εμπειρικό πλαίσιο ανεξαρτητοποίησε την ψυχολογία από τη φιλοσοφία, τη φυσική και τη φυσιολογία, έτσι ώστε τη δεκαετία πλέον του 1870 να αρχίσει να αναγνωρίζεται ως ιδιαίτερος κλάδος. Ωστόσο, ακόμη και εντός του εμπειρικού προσανατολισμού υπήρχαν διαφωνίες για την οπτική και τις μεθόδους της ψυχολογίας. Όπως είδαμε, ο Βουντ και ο Μπρεντάνο διαφώνησαν για τον τύπο του ακολουθητέου εμπειρισμού, η δε διχογνωμία τους ουσιαστικά αφορούσε το ζήτημα της επιλογής του νοητικού έναντι του υλιστικού εμπειρισμού.

Από την επισκόπηση αυτή της καταγωγής της ψυχολογίας, διαπιστώνουμε πως η ιστορία της εν λόγω επιστήμης κάθε άλλο παρά θα μπορούσε να περιγραφεί ως μια προοδευτική ανέλιξη με ομαλή και αδιατάρακτη πορεία. Η νέα επιστήμη της ψυχολογίας κληρονόμησε ορισμένες από τις σφοδρές διενέξεις για τις πλέον θεμελιώδεις προϋποθέσεις του κλάδου. Με βάση το παρελθόν της, εύκολα θα μπορούσε να προβλεφθεί ο πνευματικός σάλος που εγέρθηκε κατά τον πρώτο αιώνα της διαδρομής της. Κατά τη φάση των συστημάτων, η ψυχολογία του 20ού αιώνα επιχείρησε να αντιμετωπίσει διαφορετικές στη βάση τους εννοιολογικές συλλήψεις για τη φύση της ψυχολογικής δραστηριότητας. Το στάδιο εντούτοις των συστημάτων δεν παρήγαγε το οριστικό μοντέλο της ψυχολογίας. Η εξέλιξη του συμπεριφορισμού, του κυρίαρχου μοντέλου στις Ηνωμένες Πολιτείες, ήταν τόσο δραστική ώστε τώρα πια να μην αναγνωρίζεται καν ως ενιαίο συνεκτικό σύστημα. Ο συμπεριφορισμός μάλλον αποσυντέθηκε παίρνοντας τη διάχυτη μορφή μιας εκλεκτικιστικής στάσης που δίνει έμφαση στον εμπειρισμό. Όπως πριν τη φάση των συστημάτων της ψυχολογίας του 20ού αιώνα προηγήθηκε η λειτουργική ψυχολογία, έτσι και μετά από αυτήν, ακολούθησε ο νεολειτουργισμός. Σύμφωνα με όλα αυτά, οφείλουμε να συμπεράνουμε ότι η σύγχρονη ψυχολογία υστερεί ως θεωρητικός επιστημονικός κλάδος. Η μείζων συμφωνία του συγχρόνου μας νεολειτουργισμού έγκειται στη συναίνεση ότι η ψυχολογία είναι εμπειρική επιστήμη, κάτι που ωστόσο εξισώνεται με αθεωρητική δήλωση. Συμπεραίνοντας, θα πρέπει να επιφυλαχθούμε να εκφράσουμε την όποια κρίση μας για το θεωρητικό μέλλον

της ψυχολογίας και να αναμείνουμε την κυοφορία των δυνάμεων του Πνεύματος της Εποχής.

Πάντως, στο εφαρμοσμένο επίπεδο, μπορούμε με ασφάλεια να συμπεράνουμε ότι η πορεία της ψυχολογίας τον τελευταίο αιώνα ήταν επιτυχημένη. Οι εμπειρικές εξελίξεις στην ψυχολογία εμπλούτισαν τη γνώση μας σε πολλές διαφορετικές περιοχές, από την ψυχοπαθολογία έως τη διαφήμιση και την κατανόηση μεταξύ εθνοτήτων. Υπό την έννοια αυτή, ο λειτουργικός χαρακτήρας της ψυχολογίας παρήγαγε αποτελέσματα. Άλλωστε, χάρη στη χρήση των κριτηρίων του ωφελιμισμού και του εκλεκτικισμού μπορούμε να αισθανόμαστε εμπιστοσύνη για το μέλλον της ψυχολογίας.

Ξεκινήσαμε την παρούσα διερεύνησή μας στο παρελθόν της ψυχολογίας, παρατηρώντας την ποικιλία, τις διαφοροποιήσεις και την προφανή σύγχυση απόψεων που επικρατούν για τη σύγχρονη ψυχολογία. Δεν ήταν στόχος μας να μειώσουμε τις διαφορές ή να βάλουμε τάξη στη σύγχυση. Στόχος μας ήταν μάλλον να διασαφηνίσουμε τη σύγχυση χρησιμοποιώντας την ιστορική γνώση, προκειμένου να ανακαλύψουμε την προέλευση των μυριάδων περί ψυχολογίας απόψεων. Συνοψίζοντας με τον απλούστερο δυνατό τρόπο την εικόνα που αποκομίσαμε για την παρούσα κατάσταση της ψυχολογίας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ψυχολογία είναι ένας δραστήριος και συναρπαστικός επιστημονικός κλάδος, παρά τις αποτυχίες του, τις παλινδρομήσεις, τις παλινωδίες και τις άκυρες εκκινήσεις του. Με τη δήλωσή μας αυτή είμαστε έτοιμοι να παραδεχτούμε πως η ψυχολογία δεν είναι εύκολος κλάδος μελέτης. Ο μελετητής της κατ' ανάγκη έρχεται αντιμέτωπος με κάποιες πολύ βασικές αποφάσεις, πριν προχωρήσει στη συστηματική διερεύνηση των ζητημάτων που τον ενδιαφέρουν. Ίσως όμως να μην είναι παράλογη όλη αυτή η ασυμφωνία και αντιφατικότητα, γιατί εν αντιθέσει προς άλλες επιστήμες, το αντικείμενο μελέτης της ψυχολογίας είναι οι πιο πολύπλοκες ερωτήσεις που μπορεί να θέσει ο άνθρωπος, ζητώντας απαντήσεις – με απλά λόγια, γιατί είμαστε ό,τι είμαστε και γιατί κάνουμε ό,τι κάνουμε;